

НОВИТЕ КОДЕКСИ НА ЛИТЕРАТУРАТА: СЛОВАШКИЯТ

ПОЕТИЧЕСКИ ПРОЕКТ „ГЕНЕРАТОР X“

Ирена Димова

Бургаски университет „Проф. д-р Асен Златаров“ (България)

NEW LITERARY CODES: THE SLOVAK POETIC PROJECT GENERATOR X

Irena Dimova

University Prof. Dr. Assen Zlatarov – Burgas (Bulgaria)

Researcher ID (Web of Science): AAD-5270-2020; Author ID (Scopus): 57217092463;

ORCID ID: 0000-0002-5750-1741

E-mail: irena-dimova@uniburgas.bg

Abstract: This article explores the experimental project Generator X developed by representatives of the so-called Text Generation in Slovak poetry, emphasizing its importance for the evolution of literary collaboration and generative writing at the turn of the 21st century. The aim of the study is to shed light on this largely unexamined initiative that examines postmodern self-reflexivity, transhumanist themes, and innovative formal techniques. The main thesis argues that Generator X is conceptually rooted in the idea of creating a new world by deconstructing existing meanings and constructing poetry beyond the human and the meaningful. The contribution of the study lies in highlighting new aspects of experimental poetry through the examination of themes such as authorship, intertextuality, and the role of the reader.

Keywords: Slovak poetry, Text Generation, experimental writing, generative poetry, self-reflexivity

Резюме: Настоящата статия изследва експерименталния проект „Генератор X“, осъществен от представителите на т.нар. „текстова генерация“ в словашката поезия, като подчертава значението му за развитието на литературните колаборации и генеративното писане в края на 20. и началото на 21. век. Целта на изследването е да осветли слабо анализирания до момента принос на този проект, който съчетава постмодерна авторефлексивност, трансхуманистична тематика и нови формални похвати. Основната теза е, че „Генератор X“ е концептуално обвързан с идеята за сътворяване на нов свят чрез разрушаване на старите смисли и конструиране на поезия отвъд човешкото и смисловото. Приносът на изследването се състои в

осветляването на нови аспекти на експерименталната поезия чрез разглеждане на теми като авторство, интертекстуалност и ролята на читателя.

Ключови думи: словашка поезия, текстова генерация, експериментално писане, генеративна поезия, авторефлексия

Манифестите са невъзможни. Обединяващият ги жест се разглежда като наивен или нахален. Изключва се вероятността за гледна точка, от която да се обзира цялото, за единствено вярно решение, за рецепта, която да оправя всичко.

(Nicolchina 1992: 76)

60-те години в словашката поезия се означават като „златна епоха или връх на експерименталните тенденции в литературата на 20. век“ (Mitka 2022: 102). 90-те години единодушно се приемат за тяхно продължение и надграждане. В силното взаимодействие между двете десетилетия може да се разчете екземплярност по отношение на континуалността на художествените процеси. Приемствеността – като целенасочено и нескривано унаследяване на творчески подходи – в края на миналия век се оказва търсен ефект при редица автори, в чиито текстове се разчитат белезите на постмодернизма. Ако „срещите са най-важната придобивка на научното и човешкото общуване“ (Grigorov 2012: 24), то със сигурност те са ключови и по отношение на докосването на различни художествени виждания, на стълкновение на художествени светове. Така през 90-те години се появяват книги, в които ясно се разчита „срещането“ на новото със старото в изкуството. Тези срещи не резултират само в противопоставяне, отхвърляне и отстояване на собствените творчески възгледи, точно обратното – те често имат за продукт общуването между новите и старите идеи.

Най-ярките примери за този вид срещи са книгите, които са дело на повече от един автор – на колаборации, защото чрез фактора на обединението на различни творци те вече задават кода на тенденциозното, манифестно заявяване. Сензационен в това отношение в словашката съвременна поезия е проектът на представителите на т.нар. текстовата генерация. Преди да го разгледаме, е нужно да представим самото явление. Наименованието „текстова генерация“ се появява за първи път през 2000 г. в статията „Poème fatal (Text generation – изменници на смисъла)“ на Ярослав Шранк (Šrank 2000). С него словашкият литературовед се опитва да обособи група от творци, представящи една основна линия на промяна в съвременната поезия. Факторите, които го водят към нуждата от означаване на подобно явление, са темпоралната едновременност в появата

на авторите на литературната сцена и общите им виждания върху изкуството, отразяващи се в художествената им продукция. Тъй като става въпрос за група от творци, която не се сформира естествено поради споделени художествени виждания и контакти – въпреки че, както ще се види, такива все пак съществуват – а е критическо пост-образуване, наблюдаваме отвореност по отношение на отнасяните към нея поети. В горепосочената статия Ярослав Шранк изброява имената на Петер Мачовски, Михал Хабай, Петер Шулей, Мартин Солотрук и Нора Ружичкова. Наименованието „текстова генерация – изменници на смисъла“ мотивира с това, че и двете му съставни части засягат прекрочването на приетите поетически граници по начини, които често не могат да бъдат „видово и жанрово класифицирани“, и вместо върху автора като „гаранция за автентичността на стихотворението“ акцентират върху самия текст и текстовете му стратегии като „медиум на продукция на потенциални значения“ (Šrank 2000: 21). Добавеното определение – „изменници на смисъла“ – дава, защото текстовете на поетите си играят с „възможността да имат смисъл“ (Šrank 2000: 21). Един от консолидиращите жестове на авторите от текстовата генерация е експерименталният проект „Генератор Х“ („Generator X“), който има за резултат издаването на книгата „Мъглявина“ („Hmlovina“) през 1999 г., продължена 14 години по-късно от „Нови кодекси“ („Nové kódexy“). Авторите, стоящи зад него, са Мачовски, Шулей, Хабай и частично Андрей Хаблак¹, и тримата във времето на публикуването на двете стихосбирки известни вече на литературната сцена имена.

Преди обаче да се опитаме да вникнем в проекта на поетите, ще погледнем към някои негови характеристики, които могат да се обяснят със ситуацията в литературата в края на миналия век.

Словашката литература и колаборациите

Започнахме този текст с идеята за унаследяване, което в проекта на представителите на текстовата генерация се разчита на две нива – по отношение на авторските колаборации и по линия на експерименталното писане. То може да се обясни с факта, че и двете явления – и отделно, и в съчетанието си – са особено характерни за целия 20. век. В края на века се възобновяват тенденциите от неговото начало. Но докато при авангарда от първата половина на 20. век се открива стремеж да бъде част от

¹ В „Мъглявина“ като отговорни редактори са посочени Шулей, Мачовски и Хабай, а Хаблак е вписан като редактор. В „Нови кодекси“ първите трима са изведени като „бащи основопологатели“, а четвъртият е добавен след тях с характеристиката „като гост“ (ad hospitem).

динамиката на историята, по-късната експериментална нагласа се опитва да стои извън нея. През 90-те години разрушаването на парадигмите е по-последователно, макар и да не се случва през идеята за бунт (Bílek 2007: 55). Единият подстъп към изкуството произтича от идеята за промяна на света, другият от убеждението, че то може изцяло да се освободи от същия този наличен свят и да създаде нови форми (Bílek 2007: 56). С други думи, въпреки че експерименталната постмодерна поезия продължава много от характеристиките на авангарда, смисълът на употребата ѝ е различен. Една от основните разлики се корени в това, че отношението към езика при нея не е обвързано с разширяване на семантичните му възможности, а с освобождаването му изобщо от смисъл.

Както отбелязва чешкият литературовед Владимир Кршиванек, по отношение на експерименталната поезия и отделните нейни видове се забелязва относителна терминологична свобода (Křivánek 2010: 22). Въпреки липсата на общопризната терминологичност в именуването на явленията, за начало на които единодушно се приемат 60-те години на миналия век (Ihringová 2011, Křivánek 2010), ще изложим два опита за тяхното съдържателно систематизиране. В студията си от 2011 г. Катарина Ихрингова предлага следното деление: визуална поезия, използваща визуални средства за изразяване; фонетична поезия, при която фонетичната страна доминира над семантичната; концептуална, резултат от езикови игри и тавтологии; кибер-поезия, генерирана чрез компютърни алгоритми; предметна поезия, при която стиховете, респ. думите са визуално оформени (Ihringová 2011: 317–318). На три подвида разделя експерименталната поезия Кршиванек (Křivánek 2010) – конкретна, фонична и визуална. Първата си служи с езика като с материал, който анализира, за да създава различни нетипични композиции, придържайки се към определени правила. Фоничната се основава на подредбата на фонемите и други звуци в нови фоноритмически серии. Визуалната поезия според Кршиванек комбинира думи и образи. Както се вижда, двата опита за систематизация се припокриват, като този на словашката литературоведка разграничава визуална от предметна поезия, добавяйки и програмно генерираната поезия. Последната ще ни интересува и тук, при което добавяме и термините генеративно писане и синтетична поезия като негов продукт. Под първото разбираме писане, заложено на употребата на конкретна система, алгоритъм или образец, които придават на създаването на текста определена степен на автономия. Принципът на процеса може да бъде езиково правило, логическа операция, компютърна програма и др. (Šrank,

Hostová, Novotný 2022: 483). Синтетичният текст, от друга страна, е продукт на компютърна обработка на естествения език с помощта на изкуствен интелект.

Първите опити за генериране на текст, макар и не с помощта на компютър, в словашката литература се отриват още през 60-те години на миналия век например при Иван Купец и Милан Адамчяк. Експериментите в тази област се разгръщат през 90-те години, когато свои произведения започват да публикуват П. Шулей и П. Мачовски. Текстовете в книгата на втория „Santa Panica“ (2014) се сравняват с гноезията (Šrank, Hostová, Novotný 2022: 485), като резултат от синтез на език, основан върху анализ на вече съществуващи текстове (Elshtain 2006).

Експерименталните текстове в словашката поезия обаче се свързват преди всичко с опитите за колаборация между авторите. В това отношение се забелязват общи авторства още през 60-те години на 20. век. Представителите на Търнавската група например – Любомир Фелдек и Йозеф Михалкович – заедно с Рудолф Слобода издават „Сливово градина“ („Slivková záhrada“). Този текст и други, създадени преди 90-те години, все още се придържат към духа на сюрреализма (Šrank, Hostová, Novotný 2022: 485). Най-ярките творчески колаборации се появяват в края на миналия век и са дело на представители на текстовата генерация.

Поглъщането на човека от мъглявината

През 1999 г. Мачовски, Шулей, Хабай и Хаблак създават своя общ проект „Генератор Х“. Стихосбирката носи името „Мъглявина“. Тя е пример за мистификация чрез създаването на „виртуален“ авторски субект. Поетите го означават като „киборг“, описващ „символичното преплитане между човека и технологиите“ и представляващ „конструкция за изразяване на атмосферата на епохата с език, който отговаря на трансхуманната ситуация“ (Šrank, Hostová, Novotný 2022: 487)². Темата за трансформацията на човека под влиянието на науката и технологиите продължава четиринайсет години по-късно втората част – „Нови кодекси“ („Nové kódexy. Generator X_2“). Проектът на поетите е negliжиран от литературознанието, като литературоведски рефлексии върху него почти липсват. Силно експерименталният му характер води до отсъствието на задълбочени анализи и интерпретации върху текстовете в книгата. Творбите в „Мъглявина“ и „Нови кодекси“ са резултат от дописване, преписване и цитиране – техники, доведени ad absurdum от страна на създателите си (Šrank 2009: 171).

² Преводите от словашки език в текста там, където не е изрично посочено друго, са мои – И. Д-Г.

Този подход е допълнен и от частичното използване на компютър при създаването им. И ако появата на първия сборник може да се определи като тенденциозна и продукт на опита на авторите да доловят „духа на времето“, затвърждаването на „експеримента“ с втора стихосбирка ни кара да търсим по-дълбоки значения в замисъла му, опитвайки се да подложим на интерпретация някои от творбите.

Поради природата си обаче – следствие от стремежа към придаване на стиховете на облик на изкуствено генерирани продукти – посланията в двете книги са трудни за тълкуване. Основните линии, по които се наслагват те, все пак могат да бъдат изведени. Те по един или друг начин се припокриват с главните теми в творчеството на отделните автори и са метатекстуално насочени. По този начин се вписват по-глобално в постмодерните търсения на творците. Самата концепция за генериране на поезия си комуникира с идеята за изчерпаност на езика и неговите възможности за създаване. Убеждението, че всичко е направено, респ. написано, е залегнало в обръщането на авторите към експерименталното писане. В същото време обаче модерността вече е обходила възможностите на езика, паралелно на обезсмислянето и разрушението на света се е деконструирал и стихът. Темата за разпада на реалността и нуждата от нова действителност не заобикаля постмодерното съзнание. Основната идея в „Мъглявина“ е за означаването чрез именуване на света и в този смисъл за създаването му. „Изграждането му“ предполага словесното му заявяване, в случая сходно с манифестното говорене, което „по условие“ е „акт на насилие върху тъй наречения „естествен ход“ на културното развитие“ (Sugarev 2005: 149) и неговото основно усилие е за „пренареждане на традицията и за намиране на универсален език“ (Nikolchina 1992: 73). Нуждата от именуване на промяната и от предизвикване на случването ѝ в рамките на самия език и неговите устои е основа, върху която поставят своята концепция авторите, създатели на „Генератор X“. Придържайки се към средствата за въздействие на експерименталното писане, които изведохме в началото, проектът им не пропуска да се ползва от визуалното влияние. В тази посока говори графичното оформление и на двете издадени книги, като при първата то играе по-съществена роля. Предната ѝ корица е конципирана подобно на музикална плоча със следната информация върху нея:

съдържа още хитовете:

- Завръщане на мъглявината
- For Mulder and Scully
- Pop time again

НОВИТЕ КОДЕКСИ НА ЛИТЕРАТУРАТА...

- Etno shop
- Le Petit Prince,
cherchez La Valerie 23
- Another nasty experience³

Този начин на представяне на част от съдържанието на книгата, тъй като заглавията са на стихотворения в нея, насочва читателското очакване към идеята за възприемане на музикални творби. Конципирането на стихосбирката продължава върху задната корица на книжното ѝ тяло. Върху нея четем следния текст:

Генератор X: е виртуална конструкция на раннопостхуманоидни форми на живота, продукт с чисто качество от неръждаема стомана, разработен в Laboratoires Garnier, като пръв от вида übermensch. Върху изработването му са работили най-добрите теоретици от кръга „Фундаментална поезия“, генетични инженери от обществото „The Cyborgs Cosmetic Studio Alive“ и няколко незаконно работещи механици от извънземен произход. Проектът е подкрепен от американското правителство, част е от секретната програма „Милениум“, която от 1997 г. координира НАСА. Продуктите на Генератор X медийно разпространяват членовете на младежкото обединение Лунетик, младичката поп звезда от Словакия Петра Юринова и телевизия Маркиза. Стихотворенията от работилницата на Генератор X са публикувани в популярните литературни издания Pulz и Romboid. Свободен, бездетен, цивилен с усет за бойно улично стихоплетство. Интереси: секс, гастрономия, астрономия. Любим цвят: сив като мъртъв телевизионен канал. Любимо число: Лудолфово. Любим филм: Титаник. Най-важни хора на 20. век: Хайдегер и Мадона. Голям фен на първия чехословашки киборг Карел Гот.⁴

³ tiež obsahuje hity:

- Návrat hmloviny
- For Mulder and Scully
- Pop time again
- Etno shop
- Le Petit Prince,
cherchez La Valerie 23
- Another nasty experience
(Generator X 1999)

⁴ „Generátor X: je virtuálny konštrukt rannoposthumanoidných foriem života, produkt čirej kvality z nehrdzavejúcej ocele vyvinutý v Laboratoires Garnier ako prvý z radu literárnych übermensch. Na jeho výrobe sa podieľali špičkoví teoretici z okruhu „Fundamentálnej poézie“, génoví inžinieri spoločnosti „The Cyborgs Cosmetic Studio Alive“ a niekoľkí v ilegálite pracujúci mechanici mimozemského pôvodu. Projekt podporila americká vláda, je súčasťou tajného programu „Milénium“, ktorý zastrešuje od roku 1997 NASA. Produkty Generátora X mediálne propagujú členovia chlapčenskej formácie Lunetic, mladučka popová hviezdička zo Slovenska Petra Jurinová a televízia Markíza. Básne zo stajne Generátora X boli publikované vo vychytených literárnych periodikách Pulz a Romboid. Slobodný, bezdetný, nevojak so zmyslom pre militantné pouličné veršotepectvo. Záluby: sex, gastronómia, astronómia. Oblíbená farba: šedá ako mŕtvy televízny kanál, Oblíbené

Описанието на „Генератор Х“⁵ се доближава до биографията и до лексикона. То съдържа популярни културни и исторически реалии, както от чешко-словашката среда, така и от световния контекст. Препратките към попкултурата не са изненадващи и нетипични в контекста на това, че те характеризират творчеството и на отделните автори, създатели на Генератор Х. Докато в индивидуалните им текстове обаче те са спорадични и разпръснати, в общия им проект се наблюдава по-тясна концептуализация на замисъла. В приведеното описание от задната корица на книгата популярното е съчетано с научното, „то звучи като привлекателна реклама“, но в същото време и „сугестира груповия, колективен характер на проекта“ (Šrank 2009: 170). „Генератор Х“ – изборният, както го определя Шранк, космоним (Šrank 2009: 170) – е описан като „виртуална конструкция на раннопостхуманоидни форми на живота“. От това негово дефиниране следва да се очаква, че основната идея, залегнала в целия проект на поетите, е постхуманистична. В центъра му, с други думи, не стои човекът, точно обратното – той е демонстративно изместен, като става дума за „едно неопределено същество, което единствено една добре разпределена технология може да определи“ (Nera 2016: 3). По този начин „Мъглявина“ може да се разчете като план за „създаване“ на човек, за неговата технологическа трансформация, след която той се превръща в по-добър свой вариант, в постчовек. Изхождайки от характера на постхуманизма – въпреки че дефинирането му е сложно и често нееднозначно – като анти-антропоцентричен и екологично настроен (Gerdzhikov 2020: 156), ще разгледаме и първия проект на Шулей, Мачовски и Хабай, за да се опитаме да изведем някои негови основни идеи.

číslo: Ludolfovo. Oblíbený film: Titanic. Najdôležitejší ľudia 20. storočia: Heidegger a Madonna. Veľký fanúšik prvého československého kyborga Karla Gotta.“ (Generator X 1999).

⁵ Книгата „Нови кодекси“ също съдържа описание от вътрешната страна на предната корица, което звучи по следния начин:

„Generator x_2 е експериментална текстова стратегия на втората генерация. В името на технологичното развитие се връща към отхвърлените форми, техники и методи на аналитичното изкуство и композиционните науки, които изследва в нови, изкуствено създадени и спонтанно поддържани пространства на де/регулираното стихотворно творчество. Биосемиотичните дейности на Генератора са известни у дома и в чужбина най-вече благодарение на противоречивата стихотворна сага *Мъглявина* (Мъглявина, Завръщане на мъглявината, Масака: Парано I., Парано II.), издадена в края на 20. век.“

(„Generator x_2 je experimentálna textová stratégia druhej generácie. V mene technologického vývoja sa vracia k odvrhnutým formám, technikám a metódam analytického umenia a kompozičných vied ktoré skúma v nových, umelo vytvorených a spontánne udržiavaných prostrediach de/regulovanej básnickej tvorby. Biosemiotické aktivity Generatora sú známe doma i v zahraničí najmä vďaka kontroverznej básnickej ságe Hmlovina (Hmlovina, Návrat hmloviny Massaka: Parano, Parano vydané na sklonku 20. storočia.“) (Generator x_2 2013).

Новият свят

Да се върнем към манифестното „сътворяване“ на света, което изведохме като ключово за двете книги на „Генератор Х“ и за изходна точка на опита ни да разчетем основните послания, залегнали в тях. В текста „etnoshop“ (Generator X 1999: 66–67) светът е пряко конкретизиран – жест, който не ни предлага нито една друга творба от стихосбирките. Тук той е означен като противопоставящ се на някакъв „трети свят“, който е изобразен като реалност, имаща нужда от разрушаване. Въпреки че е представен като наличен и очевидно свят, от който лирическите говорители са част, конотациите, които се наслагват върху него, са изцяло негативни:

третият свят отдавна сме ние
третият свят сме всички в едно
третият свят на замръзналата беднотия⁶

Първите три стиха, както се вижда, със своята апелативност и ние-форма на изказване алузират към жанра на манифеста. Ритмиката на говоренето в началото на творбата е продължена по-нататък в текста от наслагване на именни изброявания – цитрусови плодове от холандски геноферми, карамелен тютюн, банани в шоколад, странни плодове през зимата. Всички посочени реалии препращат към съвременността и по-конкретно към нейната неестествена генномодифицирана страна, което се вписва в линията на изразеното негативно отношение към настоящето. В третата строфа към мотива за разрушаването на този свят препраща споменаването на Юнабомбъра, за чието наименование стои истинската историческа личност на Тед Качински, един от най-известните атентатори в световната история. Изборът на фигурата му в текста не е случаен – той е известен с борбата си срещу технологизирания свят, с доброволното отшелничество и терористичните актове срещу учени, университетски преподаватели и хора, свързани с компютърния свят. Самото стихотворение носи посланието за омразата на белия човек към останалите му себеподобни, наречени „супермаркетни юди“. В него е ясно поставено това, което трябва да бъде премахнато, светът, който трябва да бъде разрушен. Причините за нуждата от неговото заличаване са доближени чрез вече

⁶ tretí svet sme už dávno my
tretí svet sme všetci v jednom
tretí svet zamrzutej biedy
(Generator X 1999: 66)

посоченото изброяване на реалии от съвременността. Този, който трябва да се изгради, от друга страна, е резултат от завръщане към едно пра-състояние. Представката, означаваща първоначалност и свързаност с дълбока древност, се среща често по страниците на „Мъглявина“, заедно с идеята за „състоянието преди въпроса“ („3. къде бяхте? кой пита? къде бяхте.“ („3. kde ste boli? kto sa to pýta? kde ste boli.“; Generator X 1999: 10), за връщането „в пустинята“, към „месото и оръжията“ („8. милосърдни жестове. един след друг. контрастни пространства“ („8. milosrdné gestá. jedno za druhým. kontrastné prostredia“; Generator X 1999: 15–16), за „праинтерпретацията“ („Прекреация“ („Praekreácia“; Generator X 1999: 44), „прастихотворението“ („in-and-pop“; Generator X 1999: 60). Последните две понятия са част от линията на авторефлексивността, бележеща изобщо творчеството на авторите, стоящи зад проекта „Мъглявина“. Текстовете в книгата съдържат автокоментари към самото си създаване, към потенциалната си интертекстуална свързаност с други творби, както и към своите нереализирани варианти на съществуването си. Стихотворението унищожавя себе си и възможността за създаването си, заговаряйки за вероятността си, подлагайки се под въпрос:

връщане. връщане. циклиране.
 на морето незначителното море:
 вятърът преобръща страниците на този текст:
 на бъдещия текст или неговия медиум:

на палубата на незначителната палуба:
 някой контролира програмирането на този текст:
 на бъдещия текст или неговия медиум:
 [...]⁷

Това стихотворение – двадесет и шесто поред – стои в края на втората част на книгата и заедно с първото, отварящо стихосбирката, я рамкира. Жестът на „отваряне“ и

⁷ návrat. návrat. cyklácia.
 pri mori nepodstatnom mori:
 vietor prevracia stránky tohto textu:
 budúceho textu alebo jeho média:

na palube nepodstatnej palube:
 ktosi kontroluje programovanie tohto textu:
 budúceho textu alebo jeho média:
 [...]
 (Generator X 1999: 38)

„затваряне“ на самото писане препраща към изкуственото, автоматизирано създаване. Текстът е деконкретизиран, както е представен и творецът му. С откъсването си от персонализирания създател и от интимните измерения на личността му, той се оттласква и от самия си смисъл. Авторефлексивността се засилва в „Respiration revisited“ (Generator X 1999: 51–52) – заглавие, което може да се преведе като „Преразглеждане на дишането“, като това дишане обаче е чрез и на езика. Лирическият аз се намира „между думите. между физически конкретните термини./ между съдържанията на неуловените изречения“, там, където има „неизречане. надизречане“⁸. Но той не търси пораждането на смисъла или значенията, а наблюдава движението на понятията, без да го изследва и да рефлектира върху него – „или понятието се превръща в завеса, през която проветряваме, или:/ ние сме тази завеса, с която се движат постисторическите течения на понятието“⁹. Всъщност думите тук поглъщат човека, който, от друга страна, трябва да ги погълне също, за да може да диша. Така човешкото създание е описано през цикличния капан на понятията, с които живее и в случая – диша. „Respiration revisited“ е сред текстовете в първата книга на „Генератор X“, които предлагат в рамките си подход за собственото си четене. Това се случва чрез вмъкването в тъканта на творбата на известна литературоведска концепция. В случая в стихотворението разчитаме теорията за симулакрума на Жан Бодрияр. Тя се синхронизира с началото на книгата, в което стои текстът „1. < | разгръщам | >“ (Generator X 1999: 8) с неговото постмодерно послание за сигурното наличие само на нищото. Това сякаш е и основното движение и послание на „Мъглявина“ – за пространство, в което не може да се срещне „нито изкуство, нито секс, нито политика, нито спорт, нито красота, нито дори истински урод“ (Iliev 2015).

вдишване на думи. вдишване:

в себе си чрез самострел на единственото аз.

чрез себе си към себе си. без самодумата на вдишването.

не ме откачай от кислородния апарат.

в името вимето. извеждане от съществуване.

дишане на думата и с нея. симулирано дишане:

⁸ medzi slovami. medzi fyzicky konkrétnymi pojmami
medzi objemami nezachytených výslovnosti.
nevyslovovanie. nadvyslovovanie [...]
(Generator X 1999: 51)

⁹ buď pojem sa stáva závojom, cez ktorý previevame alebo:
my sme ten závoj, ktorým hýbu posthistorické prievany pojmu.
(Generator X 1999: 51)

симулиран смисъл. theatrum simulacrum.¹⁰

Езикът е представен както като единственият път към спасението – „кислороден апарат“, но същевременно като създаващ симулакрум, в който реалност и измислица се размиват. Дишането, подобно на думите, е симулирано, заменено, фалшиво. В клопката на създаваната чрез симулацията реалност е заключен човекът, попаднал в неизбежността на самострела. Сякаш всичките му сетива са измамени от неясния, размит свят, от образите в него, които не успява да обвърже с нищо от познатото му.

Мистифициране на гостоприемниците

Едни от малкото конкретизации, свързани с истински реалии, в текстовете и в двете книги, са имената на двама от създателите на проекта – Хабай и Мачовски. В „Мъглявина“ първият автор се появява на две места, в две различни стихотворения, поместени едно след друго и интратекстуално свързани. На „с м. хабай и неговата не(го)стоприемна текстура“ от „Деформация“ (Generator X 1999: 53–54) отговаря „another nasty experience“ (Generator X 1999: 55). Вторият текст, както при горепосочените стихотворения, предлага авторефлексивност по отношение на самото писане. Той проследява превръщането на творбата в „гостоприемник“. Това означаване е ключово за цялата книга. Самата техника на създаване на текстовете в нея е определена като „гостуване“ (host'ovanie) (Šrank 2009: 171) заради използването на палимпсеста, взаимното приписване и цитирането. Освен автора, посветен в тайната му е и читателят:

свръхрастваване. този текст вече трябва да е правилният
гостоприемник. кани и приканва. за да може хабай
за да може да домакинства. не в прототекста. него ще го запазим в тайна.
ти и аз. читателят и аз. читателят и читателят: ще го запазим в тайна.
заради ритъма. не в прототекста. не бъди гост
в супермаркета. също в текста. заклинателния текст. забий ножа¹¹

¹⁰ vdychovanie slov. vdychovanie:
do seba cez samostrel jediného sa.
cez sa do seba. bez samoslova vdychu.
neodpájaj ma z kyslíkového prístroja.
v mene vmene. vyvanutia z existencie.
dýchanie slova a s ním. simulované dýchanie:
simulovaný význam. theatrum simulacrum.
(Generator X 1999: 8)

¹¹ praebujnenie. tento text už musí byť ten pravý
hostiteľ. pozýva a vyzýva. aby mohol habaj
aby mohol host'ovať. nie v prototexte. ten zatajíme.

Доверяването пред четящия обаче е ясно обвързано само с представения текст, не с прототекста, в чиято тайна той не е посветен. И тук, както в стихотворенията в цялата книга, присъства концепцията за мимезиса. Това, което се вижда, е имитацията. Подобно на Платоновите идеи, инвариантите на нещата са представени като невъзможни да бъдат достигнати и разгадани. А самите стихотворения комуникират с читателя, очаквайки той да е запознат с идеите, които те поставят. У реципиента се предполага философска, медийна и литературоведска грамотност. Текстовете предлагат големи интерпретативни възможности поради многото зевове в тях. Упоменаването на фигурите на самите поети пък изисква и запознатост със съвременната литература и с авторите, стоящи зад проекта.

Читателят на „Генератор Х“

Зеговете в първата книга привидно се запълват във втората. Сякаш авторската стратегия е стихосбирката да е изпълнена с бележки под линия. Тези обяснения обаче се оказва, че в крайна сметка усложняват още повече читателската рецепция. Например в текста без заглавие, означен с номер XVI. (Generator x_2 2013: 37–40) и включващ упоменаване на имената не само на всички трима създатели на „Генератор Х“, но и на Джон Дауланд и Филип К. Дик, бележките под линия не поясняват тези личности. Под стихотворението откриваме едно сравнително дълго разяснение, което дава информация относно краткия стих „днес е днес“:

Препратка към песента Бароко, текстописец Михал Хорачек, изпълнител Рихард Мюлер. Автор на музиката? Не се знае. Буклетът е толкова объркващ, графично зле оформен, че трудно може да се разбере нещо от него. Критиката е смръщила нос над тази песен, излишно усложнена била, както от гледна точка на текста, така и на музиката и изпълнението. Критиката си е критика, *но утре какво?*¹²

ty a ja. čitateľ a ja. čitateľ a čitateľ zatajíme
ho. kvôli rytmu. nie v prototexte. nebyť hostom
V supermarkete. tiež texte. hexentexte. vložit' nôž

¹² Odkaz na pesničku *Baroko*, textár Michal Horáček, interpret Richard Müller. Autor hudby? Nevieme naisto. Booklet je natoľko zmätočný, graficky nešťastne riešený, že ťažko sa z neho niečo dozvedieť. Kritika nad touto pesničkou ohrnula nos, vraj je zbytočne komplikovaná, a to ako z textárskeho, tak z hudobného a interpretačného hľadiska. Kritika je však kritika, *ale čo zíttra?* (Generator x_2 2013: 38–39).

Тази бележка под линия натоварва информативната стойност на творбата и вместо да информира наистина читателя, предпоставя нуждата от още по-висока степен на неговата информираност като нагласа, с която подхожда към текста.

Отношението към читателя се изгражда и посредством начина на говорене в текстовете. Неколкократно то е означено като манифестно, което предполага комуникативния характер на стихотворенията, тъй като манифестното говорене е винаги обърнато към слушателите си. Например в „tres naïfs“ (Generator X 1999: 56–57) жанрът на манифеста е пряко упоменат и читателят е приканен да „разбира“ написаното, следвайки нагласата, която видът слово предполага:

в някои феномени
безгранично наивни.
имплицитни и лаически.
да го разбираме като манифест.

нито воайор нито фротерист
нито хард диск нито дискмен
нито уокмен нито рънингмен
лятящ летален ретал
сребърно-титаниев шурикен
не мисли когато не може да се мисли
не може да не се мисли.¹³

Манифестното говорене е ясно зададено и в „Нови кодекси“. Книгата е композирана подобно на музикална творба, включваща съответните прекъсвания между основните изпълнения, в случая – intro, mezzo, intermezzo limitato, outro. В „mezzo“

¹³ v niektorých fenoménach
bezhranične naivní.
implicitní a insitní.
chápme to ako manifest.

ani voyeur ani froteur
ani harddisc ani discman
ani walkman ani runningman
letiaci letálny retal
šuriken striebrotitanový
nemyslieť keď sa ani nedá
nedat' sa nemyslieť.
(Generator X 1999: 56)

НОВИТЕ КОДЕКСИ НА ЛИТЕРАТУРАТА...

(Generator x_2 2013: 41), което се намира между текстовете XVI. и XVII. се разчита авторефлексия върху езика на книгата:

с мисия
говоря ви с речта
на инфантилния народ
неговите неговите
събития затънаха в пясъка
малцина ще разберат
само с лопатата на булдозера
ще преместите¹⁴

В стихотворението, служещо за разделение между основните творби, може да се открие и рефлексия върху самата история. Събитията са означени като „затънали в пясъка“ и единствената възможност за тяхното тълкуване е, ако те бъдат отместени с „лопатата на булдозера“. Последната лексема в оригинала може да се преведе по два начина, с което в текста откриваме своеобразна езикова игра – и като премествам, и като превеждам. Стиховете в книгата са за онези малцина, които биха положили усилието да ги разберат. И въпреки неяснотата, зададена като търсен ефект на написаното и предложеното в стихосбирката, тя все пак е продукт на факта, че създателите ѝ творят с „речта на инфантилния народ“, затова точно тя трябва да бъде четена и от нея трябва да се учат читателите, както четем в последния текст „outro“ (Generator x_2 2013: 108):

на цигулчици хубаво свирят
венчета сплитат и пеят
стиховете в редове се изливат...
тъмно като в рог
учете се от бащите основатели

¹⁴ s poslaním
hovorím k vám rečou
infantilného národa
jeho jeho
udalosti uviazli v piesku
málokto porozumie
len pomocou radlice buldozéra
preložíte
(Generator x_2 2013: 41)

това са новите кодекси¹⁵

А откъс от текста, доближаващ се в най-пълна степен до манифеста като жанр, стои на задната корица на книгата „Нови кодекси“ и гласи следното:

генератор x_2: откъс от кодекс XXXIII.

настояваме за насилие и ред
 настояваме за хипопотами изпуснати от кладенците на времето
 настояваме за въвеждане на фидеикомиси

настояваме за храни с дълъг срок на годност
 настояваме за бой срещу гастротероризма¹⁶

В приведените редове се вижда ясно концептуализацията на двете книги на „Генератор X“. Те, посредством измислената авторска фигура, „поставят определени идеи, отнасящи се до природата на изкуството, механизмите на литературния живот и възприемането на художественото произведение“ (Šrank 2009: 168). Читателят в проекта на авторите от текстовата генерация е ключов, защото развитието на концепцията, заложена в стихосбирките, е „оставена в голяма степен на компетентността на публиката“ (Šrank 2009: 168).

В крайна сметка човекът се завръща във втората книга от проекта на „Генератор X“, а целта на двете издадени стихосбирки изглежда постигната. Те променят литературата от края на миналия и началото на този век, вливайки се, допълвайки и дообогатявайки линията на творческите колаборации и на генеративното писане в словашки контекст.

¹⁵ na husličky pekne hrajú
 venčeky splietajú i spievajú
 verše ladne do riadkov...
nacht absolute dunkelheit
 učte sa od otcov zakladateľov
 toto sú nové kódexy
 (Generator x_2 2013: 108)

¹⁶ generator x_2: ukážka z kódexu XXXIII.
 trváme na násilí a poriadku
 trváme na hrochoch vypustených zo studní času
 trváme na zavedení fideikomisov
 trváme na trvanlivých potravinách
 trváme na boji proti gastroterorizmu
 (Generator x_2 2013)

Библиография

- Bílek 2007*: Bílek, L. Experiment jako program v české poezii šedesátých let. – In: Poetika programu – program poetiky. Eds. S. Fedrová a kol. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR.
- Elshtain 2006*: Elshtain, E. Gnoetry, 2006. [date of entering 23.7.2025]. <<https://www.beardofbees.com/gnoetry.html>>.
- Generator X 1999*: Hmlovina. Banská Bystrica: Drewo a srd, 1999.
- Generator x_2 2013*: Nové kódexy. Bratislava: Vlna a Drewo a srd, 2013.
- Gerdzhikov 2020*: Gerdzhikov, G. Badeshteto na choveka II: Transhumanizam i posthumanizam v balgarskoto akademichno prostranstvo. – *Philosophia*, 25/2020,156–200. [*Герджиков 2020*: Герджиков, Г. Бъдещето на човека II: Трансхуманизъм и постхуманизъм в българското академично пространство. – *Philosophia*, 25/2020, 156–200.]
- Grigorov 2012*: Grigorov, D. Gradinata na literaturnata istoriya. Sofiya: Siela, 2012. [*Григоров 2012*: Григоров, Д. Градината на литературната история. София: Сиела, 2012.]
- Ihringová 2011*: Ihringová, K. Experimentálna poézia a jej podoby v slovenskom visuálnom umení. – *Slovenská literatúra*, roč. 58, č. 4/2011, 317–330.
- Iliev 2015*: Iliev, B. Simulakrumniyat vek. – *NotaBene*, 27/2015. [pregledan 23.7.2025]. <<https://notabene-bg.org/read.php?id=299>> [*Илиев 2015*: Илиев, Б. Симулакрумният век. – *NotaBene*, 27/2015. [date of entering 23.7.2025]. <<https://notabene-bg.org/read.php?id=299>>.]
- Křivánek 2010*: Křivánek, V. Pět podob experimentu v české poezii dvacátého století. – *Bohemica Olomucensia*, 2(1)/2010, 17–23.
- Mitka 2022*: Mitka, M. Forms of experimental poetry in the Central European context since the 1960s. – *Studia Interkulturowe Europy Środkowo-Wschodniej*, 15/2022, 101–118.
- Nera 2016*: Nera, Fr. Homo Labyrinthus. Humanizam, antihumanizam, posthumanizam. – *Piron*, 12/2016 (Nechoveshkoto), 1–17. [pregledan 23.7.2025]. <<https://piron.culturecenter-su.org/frederic-neyrat-homo-labyrinthus/>>. [*Непа 2016*: Непа, Фр. Homo Labyrinthus. Хуманизъм, антихуманизъм, постхуманизъм. – *Пирон*, 12/2016 (Нечовешкото), 1–17. [date of entering 23.7.2025]. <<https://piron.culturecenter-su.org/frederic-neyrat-homo-labyrinthus/>>.]
- Nicolchina 1992*: Nicolchina, M. Chovekat-utopiya. Sofiya: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 1992. [*Николчина 1992*: Николчина, М. Човекът-утопия. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1992.]
- Sugarev 2005*: Sugarev, E. Nyakoi osnovni momenti v esteticheskata biografiya na Geo Milev. – V: Geo Milev prez pogleda na literaturnata istoriya i kritika. Sast. D. Tanev, A. Andreev. Sofiya: Zahariy Stoyanov; UI „Sv. Kliment Ohridski“, 2005. [*Сугарев 2005*: Сугарев, Е. Някои

основни моменти в естетическата биография на Гео Милев. – В: Гео Милев през погледа на литературната история и критика. Съст. Д. Танев, А. Андреев. София: Захарий Стоянов; УИ „Св. Климент Охридски“, 2005.]

Šrank 2000: Šrank, J. Poéme fatal (Text generation – zvodcovia zmyslu). – Romboid, 6 (XXV)/2000, 19–30.

Šrank 2009: Šrank, J. Nesamozrejmá poézia. Bratislava: Literárne informačné centrum.

Šrank, Hostová, Novotný 2022: Šrank, J., I. Hostová, R. Novotný. Syntetická poézia v kontexte slovenského nekonvenčného písania a postliterárnej situácie. – Slovenská literatúra, roč. 69, č. 5/2022, 474–498.